ASOS JOURNAL
The Journal of Academic Social Science

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 6, Sayı: 78, Eylül 2018, s. 254-268

Yayın Geliş Tarihi / Article Arrival Date
14.07.2018

Yayınlanma Tarihi / The Publication Date
30.09.2018

Dr. Öğr. Üyesi Tolga KABAŞ
Çukurova Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü.
tkabas@cu.edu.tr

EKONOMİ BİLİMİ, SOSYOLOJİ VE KAPİTALİZMİN TÜRK TOPLUMU PERSPEKTİFİNDEN TARİHSEL OLARAK DEĞERLENDİRİLMESİ

Öz

Modern ekonomilerin ve ekonomi biliminin başlangıç yılı 1776 olarak kabul edilir. Önemli bir yıl olan 1776 yılı Adam Smith'in "Ulusların Zenginliği" eserini yayınladığı yıldır. Smith'in "Ulusların Zenginliği" adlı eseri Batı dünyasının en önemli eserleri arasında kabul edilir. Günümüzde birçok Batılı iktisatçıya göre herşey Smith'le başlamıştır. Smith bu eseriyle Batılı ülkeler için oldukça gerçekçi ve iyimser bir ekonomik sistem vizyonu ortaya koymuştur. Bu yeni ekonomik sistemin adı kapitalizmdir ve bu sistemin motoru "kişisel çıkar"dır. Sosyoloji ise 19. yüzyılın ikinci yarısında bir akademik disiplin olarak Avrupa'da ortaya çıkmıştır. Tönnies, Simmel, Durkheim ve Weber gibi öncü sosyologlar Avrupa'da gerçekleşen hızlı kentleşme, sanayileşme, bilimsel devrimler, teknolojik gelişme, yükselen rasyonalizm karşısında hayrete düşmüşler, endişeye kapılmışlardır. Bu araştırmacılar yaptıkları çalışmaları tamamıyla "sosyal ilişkiler" üzerine kurmuşlardır. Kapitalizm, modern ekonomi bilimi ve sosyoloji ise Osmanlı'ya Tanzimat Reformuyla girmiştir. Ancak, Osmanlı toplumunun sanayileşmeye ve kapitalizme başlayabilmesi için ihtiyaç duyduğu eğitimli, rasyonel, güvenilir ve hesaplayabilen bireyler bulunmamaktadır. Bu bağlamda çalışmada, Avrupa'da kapitalizmin, ekonomi bilimi ve sosyolojinin doğuşu arasındaki ilişki kısaca analiz edilmektedir. Bu tarihsel analiz kullanılarak Türk toplumu için önemli olduğu düşünülen öneriler üretilmiştir.

Anahtar kelimeler: Kapitalizm, Ekonomi Bilimi, Sosyoloji, Modernleşme

A HISTORICAL EVALUATION OF ECONOMICS, SOCIOLOGY AND CAPITALISM FROM THE PERSPECTIVE OF TURKISH SOCIETY

Abstract

Begining of modern economies and economics science is accepted as 1776. 1776 is a prophetic year and in 1776 Adam Smith published his famous book "Wealth of Nations". Smith's famous book "Wealth of Nations" is accepted as the jewelry of Western World. According to most modern Western economists everthing started with Adam Smith. With this great book Smith presented a very realistic economic system vision for Western countries. The name of this new economic system was Capitalism and the engine of this system was "self-interest". Sociology was founded as a formal academic discipline at the second half of 19th century in Europe. The leading sociologists like Tönnies, Simmel, Durkheim and Weber was frightened and excited by the rapid urbanization, industrialization, scientific revolutions, technological advances and rising rationalisation which were taking place in Europe. These leading sociologists were making researches which were mainly based on "social relations". Capitalism, modern economics and sociology entered Ottoman society with Tanzimat Reforms. However, there were no educated, rational, reliable and calculative individuals to realize industrialization and capitalism in the Ottoman society. In this study, the historical relation between capitalism, economics and sociology is shortly analysed from the perspective of Turkish society. By using this analysis, some important suggestions are made for the Turkish society.

Keywords: Capitalism, Economics Science, Sociology, Modernisation

1. GİRİŞ

İktisadi düşünce tarihine göre modern ekonomiler ve ekonomi biliminin başlangıç yılı 1776 olarak kabul edilir. Adam Smith 1776 yılında yayınladığı "Ulusların Zenginliği" adlı eseriyle Batılı ülkeler için oldukça gerçekçi ve iyimser bir ekonomik sistem vizyonu ortaya koymuştur. Bu yeni ekonomik sistemin adı kapitalizmdir ve bu sistemin motoru "kişisel çıkar"dır(Skousen,2014:13-14). Smith'e göre insanların ticaret yaparken "kişisel çıkar" ilkesiyle hareket etmeleri utanılacak, ayıplanacak ve günah olarak kabul edilecek bir davranış değildir. Smith'e göre kişisel çıkar ilkesiyle ticaret yapmak oldukça doğal ve medeni bir davranıştır. Bununla birlikte kişisel çıkar ilkesi rekabetçi piyasa koşullarında ahlaki olarak arzu edilen sonuçlara ve toplumsal ahenge yol açmaktadır. Smith "kişisel çıkar" ilkesi üzerine kurulan Kapitalizmin en yoksullar dahil herkesin yaşam standartlarının yükselmesine yol açtığını savunmuştur. Ancak, Hıristiyan inanç sistemine göre kişisel çıkar aç gözlülük, bencillik veya egoizm olarak görüldüğünden Kilise tarafından günah olarak kabul edilmektedir. Kiliseyle yapılan uzun mücadeleler sonunda kişisel çıkarın günah olmadığı kabul edilmiş, Avrupa'da ticarete dayalı sistem, yani kapitalizm meşru bir sistem olarak gelişmeye başlamıştır.

Avrupa'da piyasa ekonomilerinin, bireyciliğin, rasyonalizmin ve kapitalizmin hızlı şekilde gelişmesine yol açan önemli bir faktör de çok rasyonel olan Protestan inanç sistemidir. Avrupa'da Protestanların yaşadığı ülkelerin veya bölgelerin kapitalizme çok çabuk uyum sağladığı, hızlı bir şekilde kalkındıkları görülmüştür. Ayrıca, Protestanların matematiğe ve bilime çok büyük bir ilgi gösterdikleri de bilinmektedir. Protestan iş adamlarının/yöneticilerinin ve şirketlerin çok

başarılı olmasından dolayı, Protestanların rasyonel iş ve ticaret ahlakları önce Avrupa'ya sonra tüm Dünyaya yayılmıştır.

Smith'e göre kapitalizmin zenginliğe yol açan en önemli unsurları ise kişisel çıkar, özel mülkiyet, serbest rekabet, mübadele, ekonomik ve siyasi özgürlüklerdir(Skousen,2014:19-22). Smith aynı zamanda İngiltere merkezli Klasik İktisat Okulunun kurucusudur. Klasik Okulun en temel iki argümanı laissez-faire (liberalizm) ve ekonomik büyümedir. En önemli Klasik iktisatçılar arasında Smith, Ricardo, Malthus, Bentham, Mill, Say gibi duayen iktisatçılar bulunmaktadır. Klasik iktisatçılar yaşadıkları yıllarda ortaya attıkları teoriler ile İngiltere'deki sanayi devrimini ve kapitalizmi yönetmeye çalışmışlardır.

Sosyoloji ise 19. yüzyılın sonlarında bir akademik disiplin olarak Avrupa'da ortaya çıkmıştır. Tönnies, Simmel, Durkheim ve Weber gibi öncü sosyologlar Avrupa'da gerçekleşen hızlı kentleşme, sanayileşme, bilimsel devrimler, teknolojik gelişme, yükselen rasyonalizm karşısında hayrete düşmüşler, endişeye kapılmışlardır. Dolayısıyla, bu araştırmacılar yaptıkları çalışmaları tamamıyla "sosyal ilişkiler" üzerine kurmuşlardır. Modern toplumlar ortaya çıkarken eski sosyal ağlar kopmakta ve yerine yeni paraya dayalı sosyal bağlar kurulmaktaydı. Klasik iktisatçılar Sanayi Devriminin başlarında insanlar arasındaki sosyal ilişki ağlarını atomistik, faydacı, dar bir bakış açısıyla, kişisel çıkar ve paraya dayalı ilişkiler olarak kavramsallaştırıyorlardı. Sosyologların görevi ise modern toplumlardaki sosyal ilişkiler ağlarını daha geniş bir bakış açısıyla bilimsel olarak araştırmaktır. Dolayısıyla, ekonomi teorilerinin ihtiyaç duyduğu sosyolojik çerçevenin sağlanması ve ekonomi bilimiyle sosyoloji arasında bağın kurulması gerekmektedir.

Modern ekonomi bilimi ve sosyoloji Osmanlı'ya Tanzimat Reformuyla girmiştir. Osmanlı Devleti'nin kurtuluşu için, Avrupa ülkelerinin gerçekleştirdiği gibi, toplumsal değişmeye ve yeni bir toplum yaratılmasına ihtiyaç olduğu tüm Osmanlı aydınları tarafından kabul edilmiştir. Ancak, Osmanlı toplumunun sanayileşmeye ve kapitalizme başlayabilmesi için ihtiyaç duyduğu eğitimli, kişisel çıkar ilkesiyle hareket eden, rasyonel, güvenilir, iktisadi olarak hesaplayabilen bireyler bulunmamaktaydı. Osmanlı toplumundaki insan karakteri Batı'daki insan karakteri gibi rasyonel, dinamik ve atılgan zihne sahip değildi. Bu yüzden Osmanlı toplumunda ticaret çok hızlı gelişmemiştir. Dolayısıyla, Osmanlı toplumu Avrupa ülkeleri gibi ticarete dayalı bir topluma dönüşememiştir. Bu bağlamda Tanzimat Reformuyla Osmanlı toplumuna giren modern ekonomi bilimi ve ekonomik yaklaşımın çok başarılı olmadığı düşünülmüştür(Sayar,2013:31).

Tanzimat reformuyla Osmanlı toplumuna giren Klasik İktisat Okulunun liberal politikalarının toplumsal kökleri İngiltere'dedir ve kendi koşullarımıza uygun değildir. Dolayısıyla, kökleri Osmanlı toplumda bulunmayan Klasik İktisat Okulunun liberal politikaları sonucunda toplumsal değişme, sanayileşme başarılamamış ve Batılı ülkeler karşısında yarı sömürge durumuna düşülmüştür(Sayar,2013:31). Bu çalışmanın ilk kısımlarında, Avrupa'da kapitalizmin, ekonomi bilimi ve sosyolojinin doğuşu arasındaki ilişki incelenmektedir. Çalışmanın devam eden bölümlerinde, Osmanlı Devleti için toplumsal değişmenin kaçınılmaz olduğunun Osmanlı aydınları tarafından fark edildiği ve toplumsal değişme için çözümler üretildiğine değinilmektedir. Bu bağlamda çalışmanın son kısmında ise kapitalizmin, ekonomi biliminin ve sosyolojinin Türk toplumuna hangi düşünce akımları şeklinde girdiği, bu düşünce akımlarının ne tür toplumsal etkilere yol açtığıyla ilgili değerlendirmeler yapılmaktadır.

2. KLASİK İKTİSAT OKULU VE KAPİTALİZMİN DOĞUŞU

Klasik İktisat okulunun Smith'in "Ulusların Zenginliği" kitabının basıldığı yılda, yani 1776 yılında kurulduğu kabul edilir. Klasik İktisat Okulu İngiltere merkezli bir okuldur. Klasik Okulun başlangıç yılı olan 1776 yılı, aynı zamanda kapitalizmin doğduğu yıl olarak da kabul edilmektedir. Dolayısıyla, kapitalizmin babası ve Klasik İktisat Okulunun kurucusu Adam Smith'dir. Smith kapitalizmi "doğal özgürlük sistemi" olarak adlandırmıştır. Smith Kapitalizmin motoru olan "kişisel çıkar" ilkesinin meşru ve erdemli bir davranış olduğunu savunmuştur. Ayrıca, Smith ve onu takip eden öncü iktisatçılar "kişisel çıkar" ilkesinin Avrupa'da erdemli bir davranış olarak kabul edilmesini sağlamışlardır. Böylece, kişisel çıkar ilkesi Avrupa'da bir moda halinde büyük bir yaygınlık kazanmış ve bir ahlaki dönüşüme yol açmıştır. Smith'e göre kapitalizm yoksullar dahil herkesin yaşam standardının yükselmesine yol açmaktadır. Ancak, kişisel çıkar denetlenmediğinde ve aksak rekabet piyasa koşullarında ahlaki olmayan sonuçlar ortaya çıkarken toplumsal ahenk de bozulmaktadır(Skousen,2014:28).

Smith'e göre kapitalizmin zenginliğe yol açan en önemli unsurları ise kişisel çıkar, özel mülkiyet, serbest rekabet, mübadele, ekonomik ve siyasi özgürlüklerdir. Klasik Okulun en temel iki argümanı laissez-faire ve ekonomik büyümedir. Klasik Okulun kurucusu olan Smith'in iyimser vizyonuna göre kapitalist sistemde sınıflar arasında bir çatışma bulunmamaktadır ve piyasalarda üretilen gelir farklı sınıflar arasında doğal bir uyum içerisinde paylaşılmaktadır. Ancak, Malthus ve Ricardo gibi Klasik iktisatçılar üretilen gelirin farklı sınıflar arasında bir çatışma ile paylaşıldığını ileri sürerek ekonomi bilimiyle birlikte kapitalizmi tehlikeli bir yola sokmuşlardır(Skousen,2014:36-38). Klasik iktisatçılar yaşadıkları yıllarda ortaya attıkları teoriler ile İngiltere'deki sanayi devrimini ve kapitalizmi yönetmeye çalışmışlardır.

Ancak, 19. yüzyılın ilk yarısında İngiltere ekonomisi hakkında toplanabilen veriler azalan verimler yasası, ücretlerin tunç yasası, nüfus teorisi gibi Klasik İktisat Okuluna ait teorilerin gerçeklere uygun olmadığını göstermekteydi. Klasik teorinin ortaya koyduğu iddiaların aksine gerçek ücretlerin geçimlik düzeyde kalmayıp sürekli artması, karların azalmayıp ücretlerden daha hızlı yükselmesi, aynı zamanda nüfusun hızlı bir şekilde artması Klasik Okulun teorileri ile somut gerçekler arasındaki kopukluğu ortaya çıkarmıştı. Teori ile teorinin açıklamayı amaç edindiği gerçek olgular arasındaki uyuşmazlığın giderek artması Klasik Okulun çöküşünün habercisiydi (Kurmuş,2009:84).

Klasik Okulun içine düşmüş olduğu bu durum Schumpeter gibi iktisatçılar tarafından "entelektüel durgunluk" olarak nitelendirilmiştir. Ekonomi biliminin ilerlemesi 19. yüzyılın ortalarında durmuş, yeni teoriler ve yaklaşımlar üretilememiş, zihinlere uyarı etkisi yapacak yeni görüşler ortaya konamamıştır. Klasik iktisadı kurtaracak yeni bir epistemolojiye ihtiyaç vardı(Kurmuş, 2009:85).

İngiliz Klasik iktisatçıların önemli bir bölümü teorilerini gerçek olgular karşısında ve ampirik kanıtlar ile test etmeyi reddediyorlardı. Ünlü iktisat tarihçisi Mark Blaug'a (1958, s. 187) göre bu durum Klasik teoriler ile gerçekler arasındaki ayrımı en ileri duruma getirdi. Klasik teoriler mantıki olarak doğru olarak kabul edilirken, bu teorilerin gerçek olgular karşısında ampirik olarak doğruluğu hiçbir zaman sorulamadı ve cevaplandırılamadı. Klasik iktisadın ve Ricardo'nun taraftarları Klasik teorilerin gerçekler karşısında test edilmeye değil, mantığa ihtiyacı olduğunu düşünüyorlardı (Kurmuş,2009:106).

Klasik iktisatçıların büyük bir kısmı ve Ricardocu iktisadın temsilcileri tümevarım yönteminin ekonomi biliminde kullanılmasına tümüyle karşı çıktılar. Bu iktisatçılara göre ekonomi ilkeleri/teorileri mantıkla keşfedilmeli, ekonomi biliminin yönteminin ise mutlaka tümdengelime dayanması gerekiyordu. Bu yargı en düzgün biçimde J. S. Mill tarafından "A System of Logic" isimli kitabında formüle edildi. Toplumsal hayatta nedenlerin çokluğu ve ekonomik olguların açıklanması için kontrollü deneylerin yapılamaması yüzünden, Mill tümevarım yönteminin ekonomi biliminin temel yöntemi olamayacağını düşünüyordu. Halbuki, tümdengelim yönteminin meşru bir şekilde kullanımı, ancak teorilerin gözlemlenen gerçek olgular ile uyum içinde olup olmadığını test etmekle mümkündür(Kurmuş,2009:107-108).

Klasik iktisada olan güvenin azaldığı yıllarda, Klasik teorilerin toplumsal sorunlar karşısındaki çaresizliği artık anlaşılmış, Ricardo ve takipçilerinin görüşleri entelektüel bir sahtekarlık olarak reddedilmiştir. Bu toplumsal sorunlar iktisatçıların dikkatini ampirik gözlemlerin önemine çekmiştir. Klasik Okulun serbest rekabet mekanizmasına körü körüne bağlılığı ve devlet müdahaleciliğini reddetmesi toplumsal yaraların daha da kötüleşmesine yol açmaktaydı. Ünlü tarihçi Arnold Toynbee "The Industrial Revolution" (1956) isimli eserinde Klasik iktisatın toplumun her tarafını saran sosyal sorunları iyileştirilemez olarak gördüğünü, sosyal politikaların ve toplumsal reformların karşısında duran büyük bir engel olduğunu ifade ediyordu(Kurmuş,2009:186).

Toynbee'ye (1956, s.59) göre İngiltere ekonomisinde serbest rekabet mekanizmasının kaynak dağılımını en etkin biçimde gerçekleştirme işlevi artık unutulmuş, serbest rekabet bir var olma mücadelesi veya hayatta kalma mücadelesi olarak anlaşılmaya başlanmıştı. Bu yanlış anlama topluma ve insanlara büyük zararlar verecek boyutlara ulaşmıştı. Klasik iktisatçıların katkılarıyla hayatta kalma mücadelesiyle özdeşleştirilen serbest rekabetin aynı zamanda bir doğa yasası olduğu, müdahale edilmemesi gerektiği anlayışı da toplumsal hafızaya yerleşmişti (Kurmuş,2009:187-188).

Toynbee'ye (1956, s.60) göre azgın piyasa güçlerinin vahşi mücadelesine müdahale etmek ve güçsüzlerin ayaklar altında ezilmesini önlemek gerekiyordu. Klasik iktisat ise bu tablo karşısında kayıtsız kalmış, rekabet sürecine müdahaleyi yanlış olarak kabul etmişti. Klasik iktisatçılar tarafından, engelsiz ve evrensel rekabetin yararlı olduğu varsayımından hareketle, iktisat yasaları ortaya konulmuş, bu yasalar da pratik iktisat politikası kurallarına dönüştürülmüştü. Bu kurallara aykırı davranmak ise ahlaksızlık olarak kabul ediliyordu. Dolayısıyla, kendi başına bırakılan piyasa güçleri ve serbest rekabet arzu edilmeyen toplumsal sorunlara yol açıyordu. Toynbee'ye göre kontrol edilmeyen ve kontrol edilmesine karşı çıkılan piyasa güçlerinin ve serbest rekabetin İngiltere toplumuna en büyük zarar verdiği dönem Sanayi Devrimi dönemiydi (Kurmuş,2009: 188-189).

Bu yıllarda Marx ve Engels tarafından Komünist Manifesto yayınlanmış, Avrupa'da birçok ülkede çalışan sınıfların isyanları görülmüştür. Marx'ın geliştirdiği Sosyalist görüşler ve çalışan sınıfların ayaklanmaları sonucunda Smith'in iyimser vizyonu, ekonomi bilimi ve kapitalizm çok büyük zarar görmüştür. Smith'in iyimser vizyonunu, ekonomi bilimini ve kapitalizmi kurtaracak yeni görüş 1871 yılında Marjinalist Devrimle gelmiştir. Marjinalist Devrimi başlatan, marjinalist ilkeleri keşfeden üç önemli isim Menger, Jevons ve Walras'dı. Klasik Okulun emek değer teorisi ile açıkladığı değer kavramını Marjinalistler marjinal fayda ilkesi ile açıklıyordu(Skousen,2014:189-190).

Marjinalist Devrimin öncüsü ve Avusturya Okulunun kurucusu Carl Menger idi. Marjinalist okulun İngiltere'deki önemli temsilcisi ise Stanley Jevons idi. Jevons bir devrimciydi ve Klasik

Okulun görüşlerini yıkmak için yalnız emek değer teorisine değil, tüm yapısına saldırıyordu. Jevons Klasik Okulun kalıplaşmış öğretilerinin yerini yeni görüşlerin alması gerektiğini savunuyordu. Bu değişimin önündeki en büyük engelin ise Ricardo ve Mill'in etkilerinin olduğunu ileri sürüyordu. Jevons "The Theory of Political Economy" adlı eserinde, çağdaş iktisatçıların Ricardo gibi büyük ustalarının öğretilerine dogmatik biçimde bağlı olmalarının ekonomi bilimine ve kapitalizme çok büyük zararlar verdiğini ateşli bir şekilde iddia ediyordu(Kurmuş,2009:87-88).

Jevons'a göre serbest rekabet çalışan sınıflara "meşru payını" sağlayacağı için, çalışan sınıfların sermaye sahibi kapitalistleri bir sınıf düşmanı olarak görmemeleri gerekiyordu. Hatta, Jevons çalışan sınıfların sermayedarları/kapitalistleri kendisinden çok başkalarının iyiliğini düşünen "büyükleri" olarak görmelerini istiyordu. Çalışan sınıflar ise bu zengin "büyüklerin" iyiliğinden yarar sağlıyorlardı. Dolayısıyla, Jevons tüm sınıflarının ortak çıkarları için serbest rekabetin ve mübadelenin teşvik edilmesinden yanaydı. Jevons, kapitalistlerin sermaye sahibi olmalarının kutsal bir yanı olduğunu, çünkü çalışan sınıfların geçimini sağlamak gibi önemli bir fonksiyonu icra ettiklerini olduğunu ifade ediyordu(Hunt ve Lautzenheiser, 2016:378)

19. yüzyılın sonlarında ekonomi bilimini sayısal bir bilime dönüştüren Alfred Marshall kapitalizmin, serbest rekabetin ve özel mülkiyetin herkese faydalı olduğunu savunuyordu. Alfred Marshall Jevons gibi bir devrimci değil, bir revizyonist veya sentezcidir. Alfred Marshall Klasik İktisat okulunu marjinalist ilkelerle birleştirerek Neoklasik okulu kurmuş, Klasik İktisadı ve kapitalizmi kurtarmıştır. Marshall kapitalizmin, rekabet ve özel mülkiyet gibi unsurlarının medeniyete yol açtığını düşünüyordu(Skousen,2014:231-232).

Ancak, Marshall erken aşamalarında kapitalizmin, çalışan sınıflar için çok çetin bir sistem olduğunu kabul etmekteydi. Marshall'a göre bu dönemde serbest girişim hızlı ve haşin bir şekilde gelişmişti, yoksullara karşı çok acımasızdı. Ancak, Marshall 19. yüzyılın sonlarında yoksullar için bu acımasızlığın geçmişte kaldığını ileri sürüyordu. Marshall tıpkı Jevons gibi İngiltere'de sermaye sahiplerinin/kapitalistlerin şövalyeleşmekte olduklarını ve yoksullara karşı hayırsever bir tutum geliştirdiklerini düşünüyordu. Marshall'a göre zenginler açısından toplumun iyiliğine adanmışlık ve zenginlerin sahip olduğu kaynakların yoksullar yararına kullanılmasının önemli bir sosyal sorunun, yoksulluk sorununun ortadan kaldırılmasına katkıda bulunmaktaydı(Hunt ve Lautzenheiser,2016:440-441).

3. SOSYOLOJİ VE KAPİTALİZMİN DOĞUŞU

1860-1870'ler sosyolojinin bir akademik disiplin olarak sınırlarının belirlendiği, profesyonelleştiği ve kurumsallaştığı yıllardır. Sosyoloji biliminin kurucusu olan Auguste Comte ise bu yeni bilimi ilk olarak sistemleştiren kişidir. 19. yüzyılın sonlarında Ferdinand Tönnies, Georg Simmel, Emile Durkheim ve Max Weber gibi araştırmacılar sosyoloji bilimine bilimsel bir form vermeye çalışıyorlardı. Toplumsal düzenin feodalizmden kapitalizme geçişi sırasında işlevini kaybeden ve kopan geleneksel sosyal ilişki ağlarının yerine yenilerinin konulması gerekmektedir, Bu araştırmacılar Avrupa'da feodal toplumların yerine gelen modern kapitalist toplumlarda, yeni sosyal bağların oluşturulması için çözümler üretmekteydiler (Mazlish,1989: 130).

Sanayi devrimi ilk olarak İngiltere'de gerçekleştiği için, sosyal ilişkilerin yeniden kurulması da ilk defa İngiliz toplumunda söz konusu olmuştur. Alexis de Tocqueville 1835 yılında İngiltere'yi ziyaret ettiğinde İngiliz toplumunun tamamıyla paraya dayalı ilişkiler üzerine kurulduğunu

ifade ediyordu. Almanya ise sanayileşme ve kapitalizmin gelişme hızı bakımından İngiltere ve Fransa'yı 20-30 yıl gerisinden takip ediyordu(Mazlish,1989:135).

Avrupa'da bilimsel ilerleme, sanayi devrimi ve kapitalizmin gelişmesiyle en büyük bozulma ve çözülmenin din alanında olduğu görülmekteydi. Bazı reformlar, yeni felsefi yaklaşımların yardımıyla Hıristiyanlık inanç sistemi modern bilim ve rasyonalizmle uyumlu hale getirilmeye çalışılıyordu. Böylece, modern dünyanın kurulma sürecinde tehlikeye düşen Hıristiyanlık dini kurtarılacaktı. Ünlü Alman filozof Nietzsche'nin deyişiyle Avrupa'da insanlar Tanrı'yı öldürmüştü ve Hıristiyanlık dinini kurtarmak gerekiyordu. 19. yüzyıl içerisinde Avrupa'da insanoğlunun Tanrı'yla olan ilişkisi ızdıraplı bir şekilde azalmaktaydı(Mazlish, 1989:135).

Bu gelişmeler bağlamında 19. yüzyılın sonlarında sosyoloji bir akademik disiplin olarak ortaya çıktı. Tönnies, Simmel, Durkheim ve Weber Avrupa'da gerçekleşen hızlı kentleşme, sanayileşme, bilimsel devrimler, teknolojik gelişme, yükselen rasyonalizm karşısında hayrete düşmüşler, endişeye kapılmışlardı. Bu araştırmacılar yaptıkları çalışmaları tamamıyla "sosyal ilişkiler" üzerine kurmaktaydılar. Modern toplumlar ortaya çıkarken eski sosyal ağlar kopuyor ve yerine yeni paraya dayalı sosyal bağlar kurulmaktaydı. Klasik iktisatçılar Sanayi Devriminin başlarında insanlar arasındaki sosyal ilişki ağlarını atomistik, faydacı, dar bir bakış açısıyla, kişisel çıkar ve paraya dayalı ilişkiler olarak kavramsallaştırıyorlardı. Sosyologların görevi ise modern toplumlardaki sosyal ilişki ağlarını daha geniş bir bakış açısıyla bilimsel olarak araştırmaktır(Mazlish,1989: 137-138).

19. yüzyılda İngiltere, Fransa ve Almanya gibi Avrupa ülkelerinde burjuva kültürü ve yaşam tarzı gelişirken çalışan sınıfları bir arada tutan sosyal bağlar neydi? Klasik sosyolojinin ve iktisat sosyolojisinin en iyi eserlerini yapmış olan Karl Marx'a göre çalışan sınıfların dini, milliyeti veya ortak bir aile hayatları bile yoktu. Karl Marx "Das Kapital" (1867) adlı eserinde çalışan sınıfların kapitalistler tarafından nasıl sömürüldüğünü analitik bir şekilde ortaya koyuyordu. Marx'a göre çalışan sınıfların burjuvalar ile aralarındaki tek sosyal bağ ise paraya dayalıydı. Avrupa'da hızla gelişen büyük kentler çalışan sınıfları bir araya getirerek bir sınıf olduklarını hissetmelerini sağlıyordu. Sermaye sahibi kapitalistler veya burjuvalar ise çalışan sınıflarla kurdukları paraya dayalı ilişkiler ile onları yabancılaştırıyor, devrimci kitlelere dönüştürüyordu. Marx ise ortaya koyduğu teori ile çalışan sınıfların nasıl ve neden devrim yapacaklarını analitik bir şekilde açıklıyordu (Mazlish,1989:150-151).

Marx'a (1867) göre bireylerin sağlıklı bir şekilde gelişeceği toplumlar sosyalist toplumlardır, kapitalist toplumlar değildir. Marx'a göre paraya dayalı ilişkiler bireyin gelişmesine değil, yok olmasına yol açmaktadır. Dolayısıyla, kapitalist toplumlarda "para" bireyin ve bireyin içinde yaşadığı sosyal ilişki ağlarının ters yüz olmasına yol açmaktadır. Marx (1867) Klasik İktisat okulunun teorilerinin kapitalizmin somut koşullarını doğru bir şekilde tasvir ettiğini kabul etmiştir. Fakat, bu konuda iki ilave saptama yapmıştır. Birincisi, Klasik iktisadın teorileri evrensel değildir, yalnızca kapitalist koşullar için geçerlidir. İkincisi, Klasik iktisadın emek değer teorisinden Marx "artık değer" teorisini elde etmiştir(Mazlish,1989:157-158).

Marx'ın (1867) "artık değer" teorisine göre sermaye sahipleri/kapitalistlerin elde ettiği kar ve faiz geliri çalışan sınıflara aitti, haksız yere el konuluyordu. Çünkü bir malın değerini üretimde kullanılan emek miktarı belirliyordu. Dolayıyla, ücretler ve karlar arasında negatif ilişki bulunuyordu. Ücretler arttığında kapitalistlerin karları azalıyordu. Marx yaptığı bu tür analizler sonucunda sermaye sahipleri/kapitalistler ile çalışan sınıfların çıkarlarının çatıştığını göstermeyi başarmıştı(Skousen,2014:167-168;Mazlish,1989:157-158).

Sosyolojinin en iyi eserlerini yapmış olan Georg Simmel, Ferdinand Tönnies, Max Weber ve Emile Durkheim gibi sosyologlar arasında bile ideal toplum tasavvurlarının farklı olduğu görülmektedir. Emile Durkheim'a göre sanayi devrimiyle birlikte geleneksel toplumlar modern toplumlara doğru olumlu bir sosyal evrim geçirmektedir. Durkheim'a göre modern toplumları bir arada tutan, toplumsal dayanışmayı sağlayan unsur din veya gelenekler değil "iş bölümü"dür. Modern toplumlarda insanların birbirilerinden oldukça farklı becerilere sahip olduğu ve insanların birbirlerinden farklılaştığı görülmektedir. Böylece insanlar arasında karşılıklı bağımlılık artmakta ve "organik toplumsal dayanışma" ortaya çıkmaktadır. Geleneksel toplumlarda ise insanlar benzer özelliklere sahiptir, beceriler bakımından bu tür toplumlar oldukça homojendir. Ayrıca, geleneksel toplumlarda insanlar arasındaki sosyal bağlar dine, geleneğe, akrabalık ilişkilerine dayalı olduğu gibi oldukça güçlüdür. Durkheim'a göre bu tür toplumlarda "mekanik toplumsal dayanışma" ortaya çıkmaktadır. Tönnies'in aksine, Durkheim yaptığı "mekanik" ve "organik" toplumsal dayanışma tanımlarıyla modern toplumların geleneksel toplumlara göre daha üstün olduğunu ifade etmeye çalışmıştır.

Klasik sosyolojinin en tanınmış eserlerini yapmış olan Ferdinand Tönnies'e göre toplumlar topluluk (cemiyet) ve cemaat olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Topluluk şeklinde olan toplumlarda bireycilik ideolojisi hakimken, cemaat türü toplumlarda ise toplumsallık ideolojisi baskındır. Tönnies'e göre topluluk şeklinde olan toplumlarda sosyal düzen rasyonel, suni ve yapaydır, yani doğal değildir. Bu tür toplumlarda insanlar rasyonel olarak hareket ederler ve niteliksel hazların değil, niceliksel hazların peşinden koşarlar. Bu toplumlardaki bireyler rasyonel ve hesaplayıcıdırlar. Kar peşinde koşarlar, her zaman kar/fayda elde etmek için hareket ederler, çok güvenilir değildirler, kozmopolitandırlar ve sadık değildirler. Cemaat şeklinde olan toplumlar ise doğaldır, sosyal ilişkileri akrabalık, gelenek, milli değerler belirler. Bu toplumlardaki bireyler yardımseverdirler, kar peşinde koşmazlar, daha güvenilir ve sadıktırlar. Dolayısıyla, bu iki toplumdaki insanlar birbirlerinin zıt karakterindedirler(Mazlish,1989:172-173).

Ferdinand Tönnies'e göre sanayi devrimiyle birlikte toplumlar cemaatten topluluğa doğru sancılı bir sosyal evrim geçirmektedirler. Georg Simmel'e göre topluluk daha ideal iken, Ferdinand Tönnies'e göre cemaat daha arzu edilen toplum türüdür. Çünkü, Simmel ve Tönnies'in sosyoloji versiyonları ve ideal toplum modelleri farklıdır. Georg Simmel sanayi devrimiyle ortaya çıkan modern toplumlardaki paraya dayalı ilişkileri analiz ederek kapsamlı bir toplum teorisi geliştirmiştir. Simmel "Paranın Felsefesi" (1900) adlı kitabında paraya dayalı ilişkileri detaylı bir şekilde incelemiş ve toplum teorisini "paraya dayalı ilişkiler" üzerine kurmuştur. Simmel'e göre "para" sosyal ilişkilerin en genel formunu oluşturmaktadır. Ona göre özgürlük ve adalet bakımından iki tür toplum vardır. Birinci tür toplumlarda "özgürlük" daha önemliyken, ikinci tür toplumlarda "adalete" daha büyük önem verilmektedir (Mazlish,1989: 172-173).

Avrupa'da sanayi devrimi ve kapitalizm hızla gelişirken birçok şair, yazar, sanatçı da paraya dayalı sosyal bağlardan rahatsız olmuşlar, bu merhametsiz gelişmelere önemli eleştiriler yapmışlardır. Örneğin, ünlü İngiliz şair Thomas Carlyle'e göre ekonomi bilimi kasvetli bir bilimdir. Özellikle Ricardo ve Malthus gibi Klasik iktisatçılar insanlık için karamsar görüşler ileri sürmüşlerdir. Sanayi devrimi ve kapitalizm ile toplum baş aşağı olmuştur. Carlyle'e göre sanayi toplumundaki paraya dayalı ilişkiler şeytanın işidir, çalışan sınıfları yoksulluktan kurtaracak sermaye sahiplerinin/kapitalistlerin şövalyelikleri veya kahramanlıkları ise ufukta görünmemektedir (Skousen,2014:87-88;Mazlish,1989:50-51).

Ünlü şair ve sanat tarihçisi William Wordsworth'e göre insanlığın bu travmadan kurtuluşu için insan ile insan arasında, insan ile doğa arasında, insan ile Tanrı arasındaki bağların yeniden kurulması gerekmektedir (Mazlish,1989:75). Victor Hugo'nun "Sefiller" ve Charles Dickens'ın "Bir Noel Şarkısı" gibi herkes tarafından bilinen ünlü romanları kapitalizmin erken aşamalarındaki çelişkilerle dolu, merhametsiz yüzünü ortaya koymuştur (Kishtainy,2018:72-75).

4. EKONOMİ BİLİMİ VE EKONOMİK YAKLAŞIM

Modern ekonomi biliminin başlangıç yılı olarak Adam Smith'in "Ulusların Zenginliği" eserinin basıldığı 1776 yılı kabul edilir. Smith bu eseri ile ekonomik büyümenin nedenlerini açıklamaya çalışmıştır. Batı dünyasının en önemli eserleri arasında kabul edilen "Ulusların Zenginliği" adlı kitabında, Smith ticarete dayalı bir toplumda, üretim faaliyetlerinin nasıl koordine edildiğini açıklamıştır. Smith'e göre ticari bir toplumda servet üretimine yol açan faaliyetler mal ve hizmet fiyatlarının hareketleri, yani fiyat mekanizması/sistemi ile koordine olmaktadır. Yaklaşık iki yüzyıl boyunca fiyat sistemi ekonomi biliminin merkezinde yer almıştır. Bir malın fiyatının nasıl belirlendiği de iktisatçıların asıl araştırdığı konulardan biri olmuştur(Heyne,2000:2-3).

Eğer bir toplumda servet ve zenginlik edinmek en önemli bir amaç haline gelirse, bu amaca ulaşılması için toplumun ticarete dayalı bir topluma yani, piyasa toplumuna dönüşmesi gerekir. Yaklaşık 250 yıl önce ekonomi biliminin kurucu babası olan Adam Smith bir toplumun bireylerine tüm piyasalara katılma ve faaliyette bulunma özgürlüğü verildiğinde, bu toplumun diğer toplumlara göre çok daha büyük servet ve zenginlik edineceğini ileri sürmüştür(Skousen, 2014:18-20).

Smith'in ortaya koyduğu bu liberal vizyona göre ticarete dayalı toplumlarda veya piyasa toplumlarında bireyler rekabet, kişisel çıkar, ekonomik özgürlükler, özel mülkiyet sayesinde maksimum servete ve zenginliğe ulaşabilirler. Smith'in ortaya koyduğu liberal piyasa vizyonu düşük bir sosyal yoğunluğa sahiptir. Öncü iktisatçılar tarafından da savunulan bu liberal vizyona göre yüksek bir sosyal yoğunlukta, yani sosyal olarak gömülü ekonomilerde piyasalar sağlıklı bir şekilde çalışmamaktadır. Bu bağlamda Smith diğer Aydınlanma filozofları gibi dine karşı değildir. Smith'e göre ılımlı bir din ekonomilerin gelişebileceği güzel bir ahlaki iklim yaratır, böylece ticaretin gelişmesine katkıda bulunur ve ekonomik büyümeyi hızlandırır. Smith radikal bir dinin ise ticaretin gelişmesini önleyeceğini ve ekonomik büyümeyi yavaşlatacağını belirtmiştir.

Piyasalar sağlıklı bir şekilde işlerse, yani Smith tarafından "görünmez el" olarak tanımlanan fiyat sistemi/mekanizması bir ekonomik gösterge olarak serbest bir şekilde görevini yerine getirirse, toplum kıt olan kaynaklarını verimli olarak kullanmış olmaktadır. Böylece, sınırlı kaynaklarla maksimum üretim ve istihdam gerçekleşmiş olur. Smith iktisatçılar için bu önemli gündemi belirlemiş olmasından dolayı ekonomi biliminin kurucusu olarak da kabul edilmiştir (Heyne, 2000:2-3).

19.yüzyılın sonlarında iktisatçıların ilgisi ekonomik büyüme, rekabet ve mübadeleden, verimlilik ve optimizasyon alanlarına kayıyordu. İktisatçıların ortaya koyduğu "fiyat teorisi" aynı zamanda kıt kaynakların nasıl optimum bir şekilde dağıldığını açıklayan bir teoriye dönüşüyordu. 19. yüzyılın sonlarında Alfred Marshall ve John Bates Clark gibi öncü Neoklasik iktisatçılar "kıtlık" sorununu araştırma alanlarının temel sorunu olarak görmeye başlamışlardı. Kıtlık sorununun çözümü ile dünyada kötülüğün kaynağı olan yoksulluk sorunu da çözülecektir. Öncü

iktisatçılara göre kıt olan kaynakların verimli bir şekilde kullanımı ve kıt kaynakların optimal bir şekilde dağılımı, kıtlık sorununun, yani yoksulluk sorununun çözülmesine yol açacaktır.

Böylece marjinalistler olarak bilinen öncü Neoklasik iktisatçılar 19. yüzyılın sonlarında maksimum verimliliğe ve kaynakların optimal dağılımına ulaşılabilmesi için, oldukça matematiksel olan optimizasyon modelleri bulmuşlardır. Bu şekilde ekonomi bilimi "verimlilik" ve "rekabet" argümanları üzerine kurulurken, iktisadi adalet veya adil gelir dağılımı gibi argümanlar ikinci planda kalmıştır. Rekabetçi piyasa koşullarında otomatik olarak adil bir gelir paylaşımı olduğu düşünülmüştür. 20. yüzyılın başlarında John Bates Clark tarafından geliştirilen "marjinal verimlilik teorisine" göre rekabetçi piyasa koşullarında her üretim faktörü verimliliği nisbetinde adil olan bir gelir elde etmektedir(Heyne,2000:15-16).

Günümüzde çok önemli yayınların yapıldığı ve ekonomi biliminin önemli bir dalı olan "makroekonomi" ise 1940'ların başlarında ortaya çıkmıştır. 1929 yılında büyük bunalım olduğunda iktisatçılar işsizlik ve durgunluk sorununa bir çözüm bulamamıştır. Çünkü, Klasik ve Neoklasik iktisatçılar ekonomilerin görünmez el sayesinde her zaman tam istihdamda olduğunu, ekonomide iş çevrimi olmadığını ve ağır bir resesyonun mümkün olmadığını düşünüyorlardı. Dolayısıyla Klasik Okulun, 1929 büyük bunalımının sebeplerini ve çözüm yollarını açıklayacak teorileri bulunmuyordu. John Maynard Keynes'in 1936 yılında yayınladığı "İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi" adlı kitabı ekonomilerdeki iş çevrimini ve ortaya çıkan ağır resesyonun nasıl giderileceğini açıklıyordu(Heyne,2000:10-11).

Keynes'in görüşleri makroekonominin temel teorilerini oluşturdu. Paul Samuelson gibi Keynes'in takipçileri, ekonomileri tam istihdam dengesine getirecek, yüksek büyüme hızlarına ulaştıracak makro ekonomik teoriler ve modeller geliştirdiler. 1940'lardan sonra ekonomi araştırmalarında matematik kullanımı artarken, istatistik ve ekonometrik yöntemlerin kullanımı da hızlı bir şekilde yaygınlaşmıştır. Ekonomik analizlerde istatistik/ekonometri kullanımının yaygınlaşmasıyla teorik iktisatçılar ile tarihsel iktisatçılar arasında yapılan "Yöntemler Savaşı" sorunu da çözülmüştür. Çünkü, ekonomilerden toplanan (tarihsel) verilere uygulanan ekonometrik yöntemlerle ekonomi teorilerinin/modellerinin doğrulukları sınanabilmektedir. 1940'lardan sonra iktisatçılar tıpkı mühendisler gibi matematik, istatistik ve ekonometri konusunda uzman olan profesyonellere dönüşmüşlerdir. Böylece, ekonomi biliminin matematiksel bir bilim dalına dönüşmesi hızlanmış ve sosyoloji ile ilişkisi azalmıştır. Bu süreç içerisinde ekonomi biliminin ahlak bilimi olarak rolü azalırken Teolojiyle bağı kopmuştur.

Artık ekonomilerin performansından profesyonel iktisatçılar sorumlu hale gelmiştir. Dolayısıyla, ekonomi biliminin geliştiği ülkelerin daha hızlı bir şekilde zengin olduğu görülmektedir. Dünyadaki en başarılı ve tanınmış iktisatçıların ise en zengin ülkelerde yetiştikleri herkes tarafından bilinmektedir. Profesyonel iktisatçılar ortaya koydukları teoriler ile Avrupa, Kuzey Amerika, Doğu Asya gibi dünyanın bazı bölgelerinde refah düzeyinin hızlı bir şekilde artmasında başarılı olmuşlardır. Ancak, dünyanın geri kalan bölgelerinde küresel yoksulluk sorunu devam etmektedir. Bununla birlikte profesyonel iktisatçılar yoksulluk sorununun çözülmesi için çözüm önerileri üretmeye devam etmektedirler(Heyne,2000:10-11).

5. TÜRK TOPLUMUNA KAPİTALİZMİN, EKONOMİ BİLİMİNİN VE SOSYOLOJİNİN GİRMESİ

Modern ekonomi bilimi ve sosyoloji Osmanlı'ya Tanzimat Reformuyla girmiştir. Batıcı aydınların etkisiyle Osmanlı Devletini çöküşten kurtaracak çarenin İngiltere merkezli Klasik Okulun

liberal görüşleri olduğu düşünülmüş, Smith ve Ricardo'nun kitapları tercüme edilerek literatüre kazandırılmıştır. Klasik İktisat Okulunun görüşlerinin yanı sıra, Avrupa orijinli sosyoloji düşüncesi akımları yardımıyla toplumsal değişmenin başarılabileceği düşünülmüştür. Ancak, Klasik Okulun liberal politikalarının ihtiyaç duyduğu kişisel çıkar ilkesiyle hareket eden, rasyonel, güvenilir ve iktisadi olarak hesaplayabilen bireyler Osmanlı toplumunda bulunmamaktaydı. Milli girişimci sınıfların Osmanlı toplumunda bulunmamasından dolayı modern ekonomi bilimi ve ekonomik yaklaşımın uygulanması başarılı olmadı. Liberal ekonomi politikaları sonucunda Osmanlı ekonomisi yarı-sömürge durumuna düştü(Sayar,2013:31).

Başlarında Ziya Gökalp'ın bulunduğu Türkçülüğü savunan bir grup Osmanlı aydını ise Almanya merkezli Frederich List'in öncülüğünü yaptığı Milli İktisat modelinin ve Emile Durkheim'ın toplumsal sosyoloji kuramlarının Osmanlı'nın koşullarına daha uygun olduğunu iddia ediyordu. Osmanlı devleti ancak I. Dünya Savaşı yıllarında liberal politikaları terk edebildi ve milli iktisat modelini uygulamaya başlayabildi. Bu politikalar ile milli girişimci sınıflar desteklendi, milli ekonominin ve milli sosyolojinin temelleri atıldı(Toprak,2012:45).

Osmanlı Devleti'nin çöküşten kurtarılması için üçüncü çözüm yolu ise İslamcı aydınlardan geliyordu. İslamcı aydınlara göre İngiltere merkezli liberal politikalar ve Almanya merkezli milli iktisat politikaları Osmanlı toplumuna kapitalizmin temel kurumlarının girmesine yol açıyordu. İslamcı aydınlara göre Osmanlı Devletinin kurtuluşu için Batılılaşma veya yenileşme reformlarının durdurulması ve Osmanlı toplumunun geleneksel kurumsal yapısına dönülmesi gerekiyordu. Böylece eski güzel günlere dönülebilecektir(Kepenek,2011:6-7).

Bu zaman zarfında Batıcı, İslamcı ve Türkçü aydınlar Osmanlı Devleti'nin kurtuluşu için toplumsal değişme, kültürel değişme, modernleşme, din, ekonomi, eğitim gibi alanlarda çözümler üretmekteydiler. Batıcı, İslamcı ve Türkçü aydınlar Osmanlı'daki toplumsal sorunları açıklarken büyük benzerlik içinde bulunmuşlar, eğitim sorunu üzerinde çok durmuşlardır. Toplumsal değişimi sağlamak için neler yapılmalıdır? Türkçü, İslamcı ve Batıcı aydınlara göre öncelikle halkın eğitilmesi, kültürel çağdaşlaşmanın gerçekleştirilmesi gereklidir(Gündüz, 2010:184).

Batıcı, Türkçü aydınların çoğuna göre istenilen hayat tarzı Avrupa'da bulunmaktadır. İslamcı aydınlardan da Avrupa'ya karşı olmayanlar bir hayli fazladır. Ancak herkesin kafasında toplumsal değişim için farklı bir Avrupa ve Avrupalılaşmak tasavvuru vardır. Batıcı, İslamcı ve Türkçü aydınların toplumsal değişme, yeni toplum yaratmak için kullandıkları referanslar farklıymış gibi görünse de, isteklerine bakıldığında ortak özelliklerin çok olması dikkati çekmektedir(Gündüz,2010:184).

Batıcı aydınlardan Abdullah Cevdet'e göre "eğitim, bilim ve ekonomi" iç içe geçmiş unsurlardır. Bu açıdan Abdullah Cevdet toplumsal refahın koşullarını bu üç unsurdan formüle etmiştir: "Zengin olmak, Kuvvetli olmak, Alim/Erdemli olmak". Buradan anlaşıldığına göre maddi zenginlik olmadan manevi zenginliğe ulaşılması çok zordur. Maddi ve manevi zenginlik olmadan da alim ve erdemli olmak zordur. Ayrıca, Abdullah Cevdet'e göre toplumsal değişme ve yeni toplumun yaratılması için seçkinler sınıfının, yani orta sınıfların oluşturulması gerekmektedir(Gündüz,2010:122).

Emile Durkheim'ın sosyoloji kuramlarından çok etkilenmiş olan İslamcı aydınların eğitim görüşlerinde önemli ölçüde toplumsallık hakimdir. Sosyal hastalıkların tek kaynağı, milli sefaletin gerçek nedeni, toplumumuzdaki bütün felaketlerin tek gerçek kaynağı ise cehalettir. İslamcı aydınlara göre toplumumuzda ticaretin, eğitimin, uluslararası ilişkilerin geri kalmasına yol açan

tek sebep cehalettir(Gündüz,2010:129-130). Türkçü aydınlar da eğitimin modern olmasıyla birlikte milli niteliklere sahip olmasını savunmuşlardır. Bu aydınlara göre milli olmayan eğitime sahip olan milletlerin mutlu olmalarının şansı azdır. Batıcı aydınlar gibi Türkçü aydınlar yeni toplumun yaratılması için, milli orta sınıfların veya girişimci sınıfların gerekli olduğunu ifade etmişlerdir(Gündüz,2010:134).

19. yüzyılın sonlarında milli iktisat modelini ve milli sosyoloji yaklaşımını savunan Ziya Gökalp Türkçü aydınlara öncülük de etmiştir. Ziya Gökalp Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında da Atatürk'ün ilham kaynağı olmuş ve Cumhuriyet'in kuruluş ilkelerinin belirlenmesinde etkili olmuştur. Bu yüzden Türk sosyologları arasında Ziya Gökalp bir kahraman, bir ruh ve gönül insanı, kutsal bir kişi olarak bilinir. Gökalp'ın savunduğu milli iktisat modeli ve milli sosyolojinin temel hedefi Osmanlı'nın kurtuluşu için toplumu Doğu uygarlığından Batı uygarlığına taşımaktır(Kaçmazoğlu,2013:10-11). Osmanlıyı kurtarmak için çarelerin arandığı yıllarda Gökalp'ın karşısındaki kişi, Batıcı aydınların öncülerinden olan Prens Sabahattin'dir. Gökalp, İttihat ve Terakki'nin ideologluğunu yaparken, Prens Sabahattin de bu partinin karşısında yer alan muhalif partilerin ideologluğunu yapmıştır. Gökalp ve Prens Sabahattin'in ideal toplum tasavvurları birbirinin zıttıdır(Kaçmazoğlu,2013:26).

Prens Sabahattin'in sosyoloji düşüncesi İngiliz siyasetinin ve toplumsal yapısının unsurlarını içerirken, diğer yandan bireyciliği savunan Fransız Frederic Le Play'in görüşlerine dayalıdır. Prens Sabahattin'e göre Le Play sosyoloji okulunun en büyük buluşu toplumları devletçi-kamusalcı ve bireyci olarak ikiye ayırmasıdır. Bu anlayışa göre devletçi-kamusalcı toplumların daima geride kaldıkları, bireyci toplumların ise daima ilerledikleri düşünülür. Le Play sosyoloji geleneğinin savunucusu olan Prens Sabahattin'e göre devletçi-kamusalcı olan Türk toplumunun ilerleme sağlayabilmesi için bireyci bir topluma dönüşmesi gerekmektedir. Ziya Gökalp'ın toplumsal değişme formülasyonuna göre ise toplumsallık bireycilikten daha ön plandadır ve toplum-birey uzlaşmasına çalışılır. Yani, Gökalp'ın ideal toplum modeline göre bireycilikle toplumsallık arasında bir denge sağlanması önemlidir. Gökalp'e göre Türk toplumu için en ideal toplum ve ekonomi modeli "üçüncü yol"dur. Çünkü, Gökalp'ın önerdiği "üçüncü yol" modelinin kökleri İslam inanç sisteminde ve dünya görüşünde bulunmaktadır (Kaçmazoğlu,2013:26; Ercan, 2013:175).

Ziya Gökalp ve Prens Sabahattin'in sosyoloji düşünceleri Cumhuriyetin kuruluşundan sonra da Türk toplumunda etkili olmayı sürdürmüştür. Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra da Prens Sabahattin ve onu takip eden sosyologlar Türkiye'de sınıflı bir toplumun kurulmasını, ortasınıfların güçlendirilmesini, ekonomik bireyciliğin, liberalizmin gelişmesini savunmuşlardır. Gökalp'ın toplumsal unsurlar içeren milli sosyoloji geleneği ise Cumhuriyet'in kuruluşundan 1950'ye kadar olan sürede resmi devletçilik ideolojisi ile bütünleşmiştir. Türk toplumunda 1950'den sonraki yıllarda ekonomik bireycilik ve liberalizmle ilgili görüşlerin çok benimsenmiş olmasına rağmen, Prens Sabahattin Türk sosyoloji tarihinde hiçbir zaman Gökalp'ın önem ve etkisine ulaşamamıştır(Kaçmazoğlu,2013:100).

Türk toplumunun 1950-60 döneminin en önemli sosyologlarından birisi Mümtaz Turhan olmuştur. Turhan Ziya Gökalp'ın görüşlerini Prens Sabahattin'in çizgisi içinde yeniden yorumlamıştır. Turhan Ziya Gökalp'ın milli sosyoloji-ekonomi yaklaşımı ile Prens Sabahattin'in bireyci/liberal sosyoloji-ekonomi yaklaşımını uzlaştırmaya, yani sentezlemeye çalışmıştır. Turhan geliştirdiği sosyoloji yaklaşımıyla Demokrat Partiye modernleşme konusunda kılavuzluk yapmıştır. Bu bağlamda, liberalizmi, ekonomik bireyciliği savunan Demokrat Parti'nin iktidarda

olduğu yıllarda ve bundan sonraki yıllarda, Türk toplumunda Prens Sabahattin'in görüşlerini savunan kişiler daha etkili olmaya başlamışlardır(Eğribel,2016: 197-199).

Milli iktisat politikalarını ödünç aldığımız Almanya II. Dünya Savaşı'ndan sonra ekonomi sisteminde ve milli ekonomi modelinde bir değişiklik yapmış, sanayileşme ve ihracat konusunda dünya lideri ülkeler arasına girmeyi başarmıştır. 1948 yılında Alman akademisyenler Alman Neoliberalizmi olarak bilinen "Ordoliberalizm" okulunu kurmuşlardır. II. Dünya Savaşı'nı takip eden yıllarda Ordo liberaller İngiltere merkezli Klasik İktisat okulunun görüşlerinin doğruluğunu kabul etmişlerdir. Bu bağlamda, ekonomi sistemlerini, milli iktisat düşüncelerini/milli iktisat modellerini Smith'in görüşleri bağlamında revize etmişlerdir. Böylece Almanlar İngiltere gibi ürettiklerini yurt dışına ihraç eden bir ülke konumuna yükselmişler, milli iktisat modelinden dışa açık modele geçiş yapmışlardır(Gökalp,2013:118).

Cumhuriyet'in kurulmasından 1980 yılına kadar Türkiye ekonomisinde milli iktisat politikaları uygulanmıştır. Türk toplumu devletin öncülüğünde büyük ölçüde sanayileşmeyi başarmıştır. Türk toplumunda devletin öncülüğünde milli girişimci sınıflar da oluşmuştur. 1980'lerin başlarında Türkiye, Almanların yaptığı gibi, dışa açık sanayileşme modeline, yani liberal modele tam olarak geçiş yapmıştır. Devletçilik ideolojisi ile daha fazla gelişemeyeceğini fark eden Türk toplumu, Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren uygulanan milli ekonomi modelini ve devletçi politikaları, Almanların II. Dünya Savaşı'ndan sonra yaptığı gibi, 1980 yılında sona erdirmiştir. Dışa açık bir ekonomide, Amerika orijinli Neoliberal politikalarla özel sektör öncülüğünde daha hızlı kalkınma ve sanayileşmenin gerçekleşeceği düşünülerek ekonomi modelinde bu büyük değişim uygulanmıştır. Bu büyük dönüşümün baş aktörü ekonomik bireyciliği ve liberalizmi savunan Anavatan Partisiydi.

Cumhuriyetin kuruluşundan 1980 yılına kadar olan sürede Türk toplumu milli iktisat politikaları ile sosyo-ekonomik yapısında niteliksel ve niceliksel olarak büyük bir dönüşüm gerçekleştirmiştir. Türkiye ekonomisi 1980 yılından sonraki dönemde de hızlı bir şekilde gelişmesini sürdürmüştür. Bu bağlamda 1980 yılından itibaren Türk toplumu ekonomi sistemini ve ekonomi modelini serbest piyasa mantığına göre revize ederek içe dönük ekonomisini küresel ekonomiyle entegre etmeyi büyük ölçüde başarmıştır. Türkiye serbest piyasa mantığıyla hareket ederek nitelikli sanayi malları üreten, ihraç eden bir ülke konumuna da gelmiştir.

Türk toplumunda eğitim seviyesiyle birlikte modern, serbest piyasa ve ticaret kültürü/normları hızla gelişmektedir. Bu bağlamda, ekonomik faaliyetlere katılan eğitimli, rasyonel ve iktisadi olarak hesaplayabilen tüketicilerin/üreticilerin sayılarının hızla arttığı görülmektedir. Bu gelişmelere paralel olarak Türk toplumunda ekonomi biliminin oldukça geliştiği, profesyonel iktisatçıların sayısının arttığı da gözlenmektedir. Dolayısıyla, Türk toplumu mümkün olduğu kadar modern ekonomi bilimi ve ekonomik yaklaşım bağlamında, profesyonel iktisatçılar kılavuzluğunda dışa açık, liberal ekonomisini yönetmektedir. Böylece Türkiye orta gelirli ülkeler arasında üst sıralara doğru çıkarken, yoksulluk sorununu da büyük ölçüde çözmeyi başarmıştır.

1980 yılından sonra Türkiye ekonomisinde dışa açılma sürecinin bir parçası olarak, Neoklasik iktisat düşüncesinden elde edilmiş Amerika orijinli Neoliberal politikalar uygulanmaktadır. Neoliberal politikalar doğrultusunda Türkiye ekonomisinde özelleştirmeler, fiyat serbestliği politikaları, kamu bütçesinin küçültülmesi, sermaye piyasalarının açılması, devlet müdahalesinin azaltılması gibi reformlar yapılmaktadır. Bu tür Neoliberal politikalarla Türkiye ekonomisi daha rekabetçi ve verimli bir piyasa yapısına geçmeye çalışmaktadır. Neoliberal politikalar uygulayan lider Batılı ülkelerin ekonomileri sosyal olarak gömülü değildir. Bu ülkelerin toplumsal

yapıları paraya, çıkara dayalı ilişkiler üzerine kuruludur, oldukça atomistik ve az sosyal yoğunluktadır, bu yüzden bu ülkelerde ekonomik bireycilik ideolojisi hakimdir. Batılı ülkelere kıyasla Türkiye ekonomisi sosyal olarak daha gömülü bir ekonomidir ve Türk toplumu hala organik bir toplumdur. Dolayısıyla, Amerikan Neoliberal politikaları ile paraya ve kişisel çıkara dayalı ilişkilerin artması sosyal yoğunluğu fazla olan Türk toplumunda bir ahlak bunalımına yol açmaktadır.

1980 yılında gerçekleşen bu büyük dönüşüm ile toplumumuzda Amerika orijinli liberal kültür, yaşam tarzı ve tüketim odaklı aile hayatları yaygınlaşmıştır. Bu arada milli kültürümüz, alışkanlıklarımız ve geleneksel aile hayatımız liberal değerler karşısında hızlı bir şekilde erozyona uğramaktadır. Toplumumuzda suç oranları yükselirken, geleneksel değerlerimizin yozlaştığı ve ailelerin parçalandığı görülmektedir. Dolayısıyla, Amerika kökenli Neoliberal politikaların yerine Kıta Avrupası ülkelerinin izlediği "üçüncü yol" modeli Türk toplumu için daha uygun bir modeldir. Kıta Avrupası ülkelerinin izlediği "üçüncü yol" modeli sosyal ekonomi anlayışına dayanır. Bu anlayışa göre iyi bir toplumun kurulması için piyasalar, devlet ve toplum arasında düzgün bir dengeye ulaşılması gerekir. Kıta Avrupası ülkeleri uyguladıkları "üçüncü yol" modeli ile vatandaşlarını piyasaların olumsuz etkilerinden korumaya çalışmaktadırlar.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Osmanlı aydınları Osmanlı Devleti'nin kurtuluşu için, Avrupa ülkelerinin gerçekleştirdiği toplumsal değişmeye ihtiyaç olduğunu kabul etmişlerdi. Ancak, Osmanlı toplumunun sanayileşmeye ve kapitalizme başlayabilmesi için ihtiyaç duyduğu milli, eğitimli, rasyonel, güvenilir, iktisadi olarak hesaplayabilen bireyler bulunmamaktaydı. Osmanlı toplumundaki insan karakteri Batı'daki insan karakteri gibi rasyonel, dinamik ve atılgan zihne sahip değildi. Bu yüzden Osmanlı toplumunda ticaret çok hızlı gelişmiyordu. Osmanlı toplumu Avrupa ülkeleri gibi ticarete dayalı bir topluma dönüşemedi. Dolayısıyla, Tanzimat Reformuyla Osmanlı toplumuna giren modern ekonomi bilimi ve ekonomik yaklaşım çok başarılı olamadı. Osmanlı toplumu uygulanan liberal politikalar sonucunda toplumsal değişmeyi, sanayileşmeyi başaramadı ve Batılı ülkeler karşısında yarı sömürge durumuna düştü.

Türk devletinin önemli düşünce adamlarından biri olarak kabul edilen Ziya Gökalp'e göre sanayileşme konusunda devrim yapmış ülkelerin ekonomi sistemlerini ve ekonomi düşüncelerini okullarımızda okutmakla, ekonomik açıdan gerilememize şaşırmamalıyız. Gökalp'e göre her ülkeye aynı ilacı tavsiye eden doktorlar gibi, uluslararası ekonomi bilim insanları bir çok milletin sefalete düşmesine yol açmışlardır. Dolayısıyla, her ülkenin somut koşullarına göre uyarlanmış ekonomi ve sosyoloji düşüncesi olması gerekmektedir. Alman veya Amerikan ekonomi düşüncesinin kökleri kendi toplumlarında, tecrübelerinde ve kurumsal yapılarında bulunmaktadır. Bir Alman veya Amerikan ekonomi düşüncesi olduğu gibi, kökleri Türk toplumunda olan bir ekonomi düşüncesi de olmalıdır. Bu bağlamda Gökalp, ülkemizde sosyal bilimlerin yerel koşullara ve sorunlara göre kurumsallaştırılmasına kadar, ülkemizde başka milletlerin değerlerini, becerilerini öğretmeye devam etmek zorunda kalacağımızı vurgulamıştır. Bu yüzden Gökalp, ekonomi, sosyoloji ve diğer sosyal bilim dallarında kendi hayatımıza, tecrübemize, koşullarımıza uygun kendi eğitim müfredatımızı (lisans ve lisans üstü programları dahil) oluşturmamız ve kendi ders kitaplarımızı yazmamız gerektiğini belirtmiştir.

Vatan kavramının, vatan sevgisinin, vatanseverliğin Türk ve İslam kültüründe/geleneğinde çok önemli bir yeri bulunur. Türk toplumunda vatan sevgisi ve vatanseverlik konularında en önemli, örnek eserleri yapmış kişiler arasında Namık Kemal, Mehmet Akif Ersoy, Ziya Gökalp, Mustafa

Kemal Atatürk bulunur. Türk toplumunda ve ekonomik sisteminde vatan, bayrak, namus, çalışkanlık, dürüstlük, yardımseverlik, dayanışma gibi kültürel değerlerimizin yaşaması oldukça önemlidir. Mehmet Akif Ersoy'un "Atiyi Karanlık Görerek Azmi Bırakmak" adlı şiirinde yazdığı "Sahipsiz olan memleketin batması haktır, sen sahip olursan bu vatan batmayacaktır" ifadesi tarih boyunca vatana ve vatan sevgisine çok büyük önem veren Türk milleti için daima yol gösterici olmalıdır.

Bu bağlamda modern ve dışa açık ekonomilerde başarılı olacak dinamik, rasyonel, güvenilir, eğitimli, aynı zamanda toplumuna sadık olan insan karakterinin yetiştirilmesinin oldukça önemli olduğunu tarihsel tecrübemizden görmekteyiz. Tutarsız, çağdaş olmayan bir din anlayışı ve dünya görüşü pasif, miskin, zavallı bir insan profiline yol açmaktadır. Bu insan profiliyle rasyonel bir ekonomik sistemin veya piyasa düzeninin kurulması mümkün değildir. Bu yüzden, Kur'an ve hadis kaynaklarından tutarlı, çağdaş bir anlayışa, dünya görüşüne ulaşmamız gerekmektedir. Çağdaş, tutarlı bir dini anlayış ve dünya görüşü Türk toplumunun ihtiyacı olan daha dinamik, rasyonel, iktisadi olarak hesaplayabilen bireylerin yetişmesini kolaylaştıracak, modern ekonomik sistemin, yani serbest piyasa düzeninin ihtiyacı olan rasyonel firma daha kolay bir şekilde ortaya çıkacaktır. Bu bağlamda Türk toplumu için, tıpkı Avrupa ülkelerinin yaptığı gibi, milli ekonomisiyle birlikte milli sosyolojisini kurması önerisi yapılmaktadır.

KAYNAKLAR

Ercan, Recep (2013), Türkiye'de Sosyolojinin Gelişimi ve Eğilimleri, Anı Yayıncılık

Eğribel, Ertan (2016), "Türk Sosyolojisinde Mümtaz Turhan'ın Yeri ve Rolü", edi. Türkiye'de Sosyoloji, Üniversitede 101. Yıl : Ziya Gökalp'e Saygı, [Editörler: Ertan Eğribel, Ufuk Özcan, H. Bayram Kaçmazoğlu, Sezgin Kızılçelik], s. 183-200.

Heyne, Paul (2000), A Student's Guide to Economics, ISI Books

Hunt, E. K. ve Lautzenheiser, M. (2016), İktisadi Düşünce Tarihi,Phoenix yayınevi

Gökalp, Ziya (2013), Türk Terbiyesi, [Hazırlayan: Yalçın Toker], Toker Yayınları

Gündüz, Mustafa (2010), Osmanlı Mirası Cumhuriyet'in İnşası: Modernleşme, Eğitim, Kültür ve Aydınlar, Lotus yayınevi

Kaçmazoğlu, H. Bayram (2013), Türk Sosyoloji Tarihi Üzerine Araştırmalar, Doğu Kitapevi

Kepenek, Yakup (2011), Development and Structure of the Turkish Economy, METU Press

Kishtainy, Niall (2018), Ekonominin Kısa Tarihi, Alfa Yayınları

Kurmuş, Orhan (2009), İktisat Tarihinin Doğuşu: Bir Bilim Olarak, Yordam Kitap

Mazlish, Bruce (1989), A New Science: The Breakdown of Connections and the Birth of Sociology, Oxford University Press.

Sayar, Ahmet Güner (2013), Osmanlı İktisat Düşüncesinin Çağdaşlaşması, Ötüken

Skousen, Mark (2014), İktisadi Düşünce Tarihi, [Çevirenler: Mustafa Acar, Ekrem Erdem, Metin Toprak], Liberte Yayıncılık

Taşçıoğlu, Ömer Lütfi (2018), "Vatan Kavramı ve Türk Milleti İçin Vatanın Önemi", The Journal of Academic Social Science (ASOS Journal), Sayı:71, s. 221-230.

Toprak, Zafer (2012), Türkiye'de Milli İktisat: 1908-1918, Doğan Kitap